

KORUPCIJA KAO DRUŠTVENO-EKONOMSKI FENOMEN

Radovan Pejanović

Univerzitet u Novom Sadu

Sažetak

Autor razmatra korupciju kao, pre svega, društveno-ekonomsku tvorevinu. U radu se testira hipoteza o korupciji kao sistemskom problemu. Sistem je (ekonomski, politički, pravni), naime, osnovni izvor korupcije. Postoje, s tim u vezi, sistemski generatori korupcije: država, svojina i tržište. Reč je o ključnim institucijama društva koje, postavljene u destruktivnom političkom sistemu, rađaju korupciju, koja podriva ekonomske, političke, pravne i moralne temelje društva.

Korupcija je neizbežni pratilac administrativnih, birokratskih, partijskih, netržišnih društava, društava u kojima su dominantni monopol na prinudu i obaveznost (prinuda i zabrana). Neorganizovano, monopolizovano tržište i tržište asimetričnih informacija je, takođe, značajan izvor korupcije. Sve to, u uslovima kolektivne (javne, državne) svojine, koja se „koristi kao svoja, a čuva kao tuđa”, po sistemu začaranog kruga, rađa i razvija korupciju. Stoga su nužne sistemske promene (reforme) države na svim nivoima, kao i uvođenje etičkih standarda kako bi se iskorenili uzročnici ove društvene pošasti.

Ključne reči: korupcija, društvo, sistem, država, svojina, tržište, reforme.

Uvod

Korupcija je stara koliko i samo ljudsko društvo.

Krajem XX i početkom XXI veka u sve obimnijoj literaturi posvećenoj ovom fenomenu korupcija je označena kao jedno od najvećih zala modernog društva.¹

Ova opaka bolest modernog društva naročito je zahvatila tzv. tranziciona društva, kakvo je i naše.² Tako se korupcija javlja kao neumitni pratilac tranzicionih procesa i predstavlja specifičnu karakteristiku privrednog (finansijskog) kriminaliteta u tranzicionim državama, posebno u periodu privatizacije, bilo da se radi o njegovom klasičnom obliku ili o obliku organizovanog kriminala.

Procese velikih i malih društvenih promena, političkih prevrata i ekonomskih „lomova” nužno prate procesi socijalne dezintegracije, koji obuhvataju ne samo urušavanje institucija i kidanje društvenih veza, već i krizu postojećeg sistema vrednosti, moralnih normi i standarda. Tranzicija iz starog u novi politički, pravni i ekonomski poredak prati, po pravilu,

¹ Korupcija je **globalni problem**. To proističe i iz činjenice da se u uslovima svetske globalizacije, sa intenzivnim protokom ljudi, robe, novca i informacija i sa sve većim otvaranjem pojedinih država, naročito onih u tranziciji, korupciono-kriminalne radnje ne ograničavaju na pojedine zemlje, već sve više poprimaju međunarodni karakter.

² Korupcija i kriminalne aktivnosti u ovim zemljama **ruiniraju** osnovne društvene vrednosti bez kojih je nemoguće uspostaviti socijalnu stabilnost.

oštar konflikt vrednosti, tj. stanje društvene anomije (grč. anomia – bezakonje, nezakonitost, neobuzdanost). Dakle, poremećaj „moralne klime” i porast društvene anomije javlja se kao zakoniti pratilac tranzicije bivših socijalističkih zemalja.

Ovi procesi, koji dominiraju na društvenom nivou, reflektuju se i na nivou pojedinca. Pojedinaac u tim uslovima u potpunosti gubi vrednosne i normativne orijentire. Aktivna reakcija na društveno stanje anomije jeste usvajanje različitih oblika devijantnog ponašanja, u okviru koga je teško povući granicu između socijalno prihvatljivog „zaobilaženja” propisa, relativizacije moralnih normi³ i otvorene prakse nemoralnosti i kriminala. Tako se korupcija „uvlači” u sve pore društva⁴, prihvatajući se kao nešto uobičajeno i „normalno”⁵. Ova pojava stvara određenu moralnu klimu, koja pogoduje daljem produbljivanju anomičnosti društva, društvenoj anarhiji i društvenom rasulu (razaranju društva).

Korupcija ostavlja dalekosežne negativne posledice u svim sferama društva. čini Ekonomiju čini neracionalnom, nekonkurentnom i rasipničkom. U pravnoj sferi kompromituje i podriva pravni sistem države. Posebno su pogubne posledice po moral uopšte, a posebno po poslovni moral. Sistem vrednosti društva se na ovaj način urušava, što vodi u sunovrat celokupno društvo i sve njegove institucije. Potrebne hitne i sveobuhvatne reforme i antikorupcijske mere na svim nivoima kako bi se ova ozbiljna sistemska bolest lečila.

Pojam korupcije

Korupcija (lat. corruptio) znači potkupljivanje, podmićivanje, pokvarenost, izopačenost; korupcionaš – čovek koji se bavi korupcijom, koji prima, daje ili posreduje; korumpiran – podmićen, potkupljen, kvarnjak; koruptivan – podmitljiv, potkupljiv, pokvarenjak; korupcionista – onaj koji prima mito, pokvarenjak (Vujaklija, Klaić).

Pod korupcijom se podrazumeva zloupotreba javnih ovlašćenja radi sticanja privatne koristi, što je uobičajena definicija koju je prihvatila i Svetska banka.

Korupcija je praćena mitom (podmićivanjem) i vrlo često organizovanim kriminalom. Mito predstavlja dobro (novac, vrednu stvar, privilegovani tretman, kontrausluge). Koristi obeju strana, mada obično nejednaki za svaku od strana, održavaju ovako nezakonito delovanje ljudi i čine ga suštinski „neprozirnim”, čak i kada su mnogi detalji akta podmićivanja vidljivi, odnosno kada se ne kriju. Korupcija, stoga, opstaje uprkos načelnim javnim neodobranjima takvih delovanja.

Korupcija je veliko društveno zlo, ozbiljna i teška bolest društva, koja podriva ekonomske, političke, pravne i moralne temelje društva.

³ Danas smo neposredni svedoci opšte i široko rasprostranjene relativizacije mnogih vrednosnih normi, posebno onih koje su se tradicionalno podvodile pod kategoriju objektivnog i istinitog.

⁴ Tako nastaje **mala (sitna) korupcija** (petit corruption), za razliku od **velike korupcije** (grand corruption), iako granica između njih nije uvek jasna i oštra. Sitna korupcija je od socijalno ustaljene pojave prešla u običaj. Za veliku korupciju obično se vezuje visoki državni službenici, političari i ljudi iz velikog biznisa, a u njenom središtu je alokacija ključnih resursa. Pored toga, postoji **pasivna korupcija** (oni koji daju mito) i **aktivna korupcija** (oni akteri koji traže i uzimaju mito). Razlikuje se, takođe, **podmićivanje** za obavljanje legalnih usluga (tzv. „podmazivanje”) od podmićivanja za obavljanje nelegalnih usluga. Zloćudniji oblici korupcije javljaju se u vidu pretnji i reketa.

⁵ Ne čudi stoga indikativan nalaz iz jedne ankete sprovedene u Srbiji na temu korupcije, u kojoj čak 74% građana prihvata sledeću tvrdnju: „U ovom društvu dobro prolaze samo prevaranti i kriminalci”. Time se objektivno stanje društvene anomije doživljava kao „normalno”. Drugim rečima, većina građana je svesna da su mito i korupcija naša realnost.

Metodološka napomena

Po svojoj prirodi korupcija je pojava koja je skrivena od očiju javnosti tako da su praktično jedini izvori empirijske građe ankete koje se sprovode⁶. Dakle, podaci su subjektivne prirode i ne opisuju samu pojavu, već percepciju pojave izraženu indeksom. Stoga Bardhan (1997) s razlogom ističe „inherentne teškoće u prikupljanju dobrih empirijskih podataka o korupciji”.

Stoga će i u ovom radu biti prezentovan jedan pogled na fenomen korupcije, bez pretenzija na potpunost.

Uzroci korupcije

U literaturi se mogu naći dva osnovna pristupa objašnjavanju fenomena korupcije:

Koreni korupcije su u čoveku – antropološki pristup;

Koreni korupcije su u sistemu (ekonomskom, političkom, pravnom) – društveno – ekonomski pristup.

Mi ćemo se u ovom radu zadržati na ovom drugom pristupu, koji je istovremeno i osnovna (polazna) hipoteza našega rada.

Jedan od najpoznatijih savremenih istraživača fenomena korupcije (Klitgaard, 1998) postavio je čak formulu koja govori o uzrocima korupcije:

$$\text{korupcija} = \text{monopol} + \text{diskrecija} - \text{odgovornost}$$

(korupcija je jednaka zbiru monopola i diskrecije minus odgovornost)

U društveno-ekonomskoj literaturi o korupciji ističe se nekoliko grupa uzročnika korupcije:

- Transformacija (tranzicija) društva, posebno proces privatizacije, kao pogodno tle za korupciju;

⁶ **Ankete** koje sprovode sociolozi i politikolozi, kako u zemlji tako i na međunarodnom nivou, nedvosmisleno pokazuju da je Srbija po korupciji na visokom mestu. Nalaz, na primer, da bi preko 70% građana ponudilo mito za neku uslugu ne može ni o čemu da svedoči osim o **bolesti sistema** koji generiše takvo stanje. Posebnu težinu ima činjenica da javnost smatra izrazitom **korumpiranost društvenog vrha**.

Pored anketa (**javno-mnjenskog istraživanja korupcije**) značajan izvor građe o korupciji je i **statistika** o pojedinim vrstama (i slučajevima) krivičnih dela iz ove oblasti, do kojih možemo doći, najčešće, iz sredstava informisanja. Jer, mnogo je teškoća i slabosti u pogledu zvanične evidencije **krivičnih dela korupcije**. I na kraju, od 1985. godine nevladina organizacija Transparensi internešenel (TI), sa sedištem u Berlinu i Vašingtonu, utvrđuje putem anketa „**indeks korupcije**” (CPI – **Corruption Perceptions Index**) **zemalja sveta**, a njeni izveštaji nailaze na veliku pažnju. Godišnjim izveštajem je obuhvaćeno preko 100 zemalja, koje su rangirane od najmanje do najviše korumpiranih, a koeficijenti se kreću od deset do nula. Na vrhu se, obično, nalaze razvijene zemlje, a na dnu nerazvijene (pa i Srbija). CPI indeks je zasnovan na iskustvu i opažanju ispitanika, koji su direktno suočeni sa korupcijom, a ne na empirijskim pokazateljima (kao što su broj istraga ili okončanih sudskih procesa).

- Kriza institucija (države, svojine, tržišta, zakonodavstva);
- Visok stepen regulacije i administriranja države, sa niskim stepenom obaveznosti i ekskluzivnim pravima tolerancije odstupanja;
- Kleptokratija države (grč. klepto – krasti) – centralizovana i decentralizovana korupcija u državi, tj. sklonost i viših i nižih državnih činilaca da zloupotrebom položaja ubiraju novac;
- Prirodni monopol (i drugi monopoli) kao uzročnici korupcije;
- Protekcionizam (i drugi instrumenti spoljne trgovine) kao uzročnici korupcije;
- Globalizacija kao uzročnik korupcije (globalizacija kapitala, investicija i tržišta dovela je i do globalizacije kriminala);
- Pranje novca koje se odvija uz saradnju države, mafije i poslovnog sveta (čija se godišnja vrednost po proceni MMF-a kreće između 500 mlrd i 1.500 mlrd USD) uzročnik je korupcije;
- Moralna kriza, anomija i kriza savesti kao uzročnici korupcije.

Uzroci korupcije su, dakle, mnogobrojni. Koji će od njih doći do izražaja zavisi od raspoloživosti i efikasnosti odbrambenih mehanizama kojima društvo raspolaze da bi se zaštitilo od korupcije. Nerazvijena društva, po pravilu, raspolazu malobrojnim i slabim odbrambenim mehanizmima. To je ambijent u kome se korupcija može neograničeno razvijati, u kome se ona pretvara u pravu društvenu bolest.⁷

Sistemske generatore korupcije

Posebna hipoteza u ovom radu je da postoje tzv. sistemske generatore korupcije: država, svojina i tržište.

Država kao generator korupcije

Korupcija nastaje kao rezultat privilegija koje država može „legalno” odobriti.

Država koja je u službi partikularnih (kod nas su to najčešće partijski) interesa (partokratija) i politički sistem koji je zasnovan na toj osnovi pogodan su poligon za redistributivnu eksploataciju države.

Stoga je korupcija neizbežni pratilac administrativnih, netržišnih, birokratskih društava, društava u kojima su dominantni monopol na prinudi i na obaveznost. Prinuda i zabrana mogu da se koriste na mnogo načina, počev od onih najdrastičnijih do onih najblažih.

Nelegitimne distribucije dohotka i drugih dobara proističu iz destruktivne politizacije društvenog života. Naime, umnožavanje koalicija u političkom životu države, što se kod nas dešava, dovodi do mogućnosti njihove saradnje i paktiranja na račun ostatka društva. Koalicije (vladajuće oligarhije) međusobno se podržavaju i jedna drugoj čine usluge, po principu reciprociteta, uz ogromne troškove društva, koje plaćaju svi. Na toj osnovi fenomen korupcije se ispoljava kao najdrastičniji oblik zloupotrebe državnih i političkih prerogativa (kleptokratija).

⁷ Italijanski publicist M. Deaglio dovodi korupciju u odnos sa privrednim razvojem i svrstava je u **tri osnovne grupe**: (1) zapadne, visokorazvijene zemlje prati najčešće korupcija u obliku „tangente” (procenta), gde uz određenu cenu, javni poslanici (pogotovo političari) odaju pojedinosti privrednih planova iz kojih se može izvući velika materijalna korist; (2) u istočnovevropskim zemljama u doba potpunog podržavljenja (socijalizma) korupcija se najviše svodila na omogućavanje neregularnog (ličnog) trošenja javnih dobara; (3) u zemljama u razvoju prevladava nepotizam, protežiranje srodnika i zemljaka u povoljnijem ostvarivanju neke koristi.

U takvoj državi i takvom političkom (formalno demokratskom, a u suštini nedemokratskom) sistemu, vlast crpi ogromnu moć iz mogućnosti da zakon primenjuje po logici politički instrumentalizovane diskrecije. Kad joj odgovara, ona se naglašeno poziva na zakon, a kad joj je zakon smetnja, ona ga jednostavno ignoriše. Time se zakon od sredstva kontrole moći pretvara u instrument moći.⁸

Čak i ako su namere države dobre, državna intervencija može da se pretvori u korupciju. To je slučaj sa cenovnom kontrolom. Kontrola cena, odnosno plansko usmeravanje resursa nije u stanju da reši pitanje adekvatnog usaglašavanja ponude i tražnje, što dovodi do novih problema. Pošto se problemi kontinuirano kumuliraju vlada nastoji da ih reši dodatnim normativizmom (propisuje se, zabranjuje, naređuje). Ponekad se u tome ide toliko daleko da se normativno rešavaju čak i takva pitanja koja bi u tržišnoj privredi bila na granici zdravog razuma. Hipertrofirani normativizam postaje tako i nenameravano značajan izvor korupcije.

Pored kontrole cena državna intervencija može da dovede do korupcije i u sledećim slučajevima: pri postojanju trgovinskih ograničenja stvaraju se i uslovi za rentu (preko kvazi monopola); subvencije i carine koje uvodi država mogu, takođe, da stvaraju uslove za nastanak rente; politika višestrukih deviznih kurseva stvara, takođe, uslove za korupciju; isto to čini i oslobađanje od poreza; koncesije i sl.

Pored toga, korupcija može da utiče na državne politike, odnosno da bude faktor tih politika. Zakonodavna vlast koja, naime, formuliše ovakve politike podložna je snažnim lobističkim pritiscima, tako da se javljaju različiti lobiji (domaći proizvođači, izvoznici, uvoznici, potrošači, itd.) koji imaju suprotstavljene interese. Određena državna politika, vrlo često, posledica je relativne snage interesnih grupa, odnosno njihovih kapaciteta da nametnu svoj interes.

Otuda osnovni nalaz (Acemoglua i Verdiera, 1998) potvrđuje ono što smo rekli: svaka državna intervencija, i onda kada je potrebna i benevolentna, praćena je korupcijom i neefikasnom alokacijom resursa.⁹

Svojina i korupcija

Pored opisane postoji još jedna čak vidljiva veza između tipova svojine i uslova za širenje korupcije. Korupcija je, naime, čvrsto povezana sa oblikom svojine.

Kolektivna svojina (društvena, posebno javna, državna) odlična je podloga za korupciju već samim tim što je odbojna prema tržištu i što izaziva mehanizme birokratske koordinacije ekonomskih odluka i privrednih procesa.

Pored toga, svi kolektivni oblici vlasništva nesrazmerno su lošije zaštićeni od svih varijanti privatnog vlasništva. Čak i kad se uvaži činjenica lošeg gazdovanja i povremenog propadanja sredstava u privatnom vlasništvu, nesporno je da trošak propadanja tih sredstava pada na same vlasnike.

Propadanje sredstava u kolektivnoj svojini pada, međutim, na sve članove društvene zajednice. Za sredstva u raznim oblicima kolektivne svojine jednostavno nema dovoljno motivacije da se čuvaju i brižljivo koriste. Ona se „koriste kao svoja, a čuvaju kao tuđa”.

Kada niko nije zainteresovan da sprečava individualne akte nelegalnog prisvajanja ili čak uništavanja sredstava u kolektivnoj svojini, ti će se akti nesmetano preduzimati, oni će

⁸ Po navedenom, naše prilike su slične predmodernim, **feudalnim socijalnim sistemima** u kojima je već u samom startu bila uspostavljena principijelna **nejednakost** u tretmanu samih pojedinaca, tj. podela građana na one neopozivo povlašćene i one druge koji su trajno ostajali građani drugog reda.

⁹ U ekonomskoj teoriji mogu se sresti teze o **blagotvornom dejstvu korupcije** na ekonomsku efikasnost i privredni rast u uslovima kontraproaktivne državne intervencije.

postati preovlađujući stil ponašanja i vrednosna supstancija državnog kapitala topiče se ubrzanim tempom.

Kako je korupcija jedan od tehnički najjednostavnijih i najmanje rizičnih načina pojedinačnog prisvajanja kolektivne imovine, lako je predvideti njenu veliku zastupljenost i brzo širenje u svim aranžmanima kolektivnog vlasništva. Iskustva mnogih zemalja, pa i naše zemlje, bogato – u empirijskom smislu – potkrepljuju ovu tvrdnju.

Tržište i korupcija

Pored države, ključni faktor društveno-ekonomskog sistema je tržište. Postavlja se pitanje odnosa tržišta i korupcije.

Neorganizovano tržište, monopolizovano tržište i tržište asimetričnih informacija je pogodno tlo za korupciju. I obrnuto – organizovano, uređeno i zaštićeno (zaštićena konkurencija) tržište može da bude uspešna brana korupciji.

U nerazvijenoj tržišnoj strukturi, sa visokim stepenom regulacije i administrativnog uređivanja ekonomskih odnosa, kao što je naša, prostor za korupciju i druge ilegalne radnje na svim nivoima odlučivanja se multiplikuje, što ugrožava ne samo opštu ekonomsku efikasnost nego i individualnu efikasnost i razvoj privrednih subjekata na ekonomskim principima poslovanja.

U zemljama gde država pokušava da nadomesti ili koriguje tržišni mehanizam, kao što je to slučaj kod nas, korupcija posebno buja. To je slučaj kod tzv. javnih dobara (javna preduzeća), koja su namenjena opštoj upotrebi ili zajedničkom korišćenju članova neke zajednice (infrastruktura, vodoprivreda, elektroprivreda, šume, veliki tehnički sistemi, zdravstvo, školstvo, odbrana, policija). Iako ove delatnosti može da organizuje i privatni sektor na profitnom principu, država zadržava važnu regulatornu i kontrolnu funkciju njihovog rada, ne prepuštajući ih tržišnoj regulaciji. Za razliku od privatnih dobara, koja potrošači mogu da kupe na tržištu po svome izboru, opšta javna dobra se koriste pod uslovima koje ne određuje tržište već država, tj. bez mogućnosti individualnog izbora.

Slično je i kada su u pitanju eksternalije. Poznato je više alternativnih mehanizama korišćenih za kontrolu eksternalija, i to: državne takse i naknade, nagodbe i dogovori, zakonske zabrane i obaveze, konkursi i prodaje prava za eksternalijama, direktna regulacija i sl. Nijedan od ovih načina nije imun na pokušaje korupcionaškog delovanja, naročito ne oni u fazi kontrole primene i sankcija. Često se u odbranu zagađivanja okoline svrstavaju lokalni organi pod izgovorom konfliktnosti razvojnih i ekoloških ciljeva.

Korupcija posebno uspešno funkcioniše u uslovima tzv. „crnog tržišta”. U mikroekonomskoj analizi o „crnom tržištu” se govori kao o posledici koja se pojavljuje u svim situacijama kada država ograničava tržišnu cenu na nivou koji je ispod ravnotežnog.

Ostvarivanjem velikih prihoda od transakcija koje su obavljene na „crnom tržištu”, posebno proizvodnje i usluga koje su vezane sa kriminalom (trgovina drogom, nuklearnim otpadom, prostitucija, trgovina ljudskim organima, i sl.), stvara se snažan finansijski potencijal za iniciranje i održavanje korupcije.

Takođe, moguće je govoriti o korupciji u situacijama, odnosno o transakcijama kada se država preko svojih agencija pojavljuje na tržištu bilo kao kupac, bilo kao prodavac. Tu je čitava lepeza otvorenih mogućnosti za koruptivno ponašanje. Pomenućemo neke: na primer, veliki podsticaj korupciji imaju javne nabavke i javne prodaje.¹⁰ Za naše društvo je vezan proces tranzicije, gde se vrši privatizacija ili prodaja nacionalnog bogatstva. Pri tome se, vrlo često, manipuliše kako samom cenom (njenim nivoom), tako i izborom kandidata, vremena i

¹⁰ Javnim nabavkama se, vrlo često, nabavlja i što treba i što ne treba, i to po „naduvanim” cenama, uz proviziju, što enormno povećava troškove, podstiče korupciju i neracionalno ponašanje.

mesta na kome se tenderi i aukcije odvijaju.¹¹ Otvoren prostor za korupciju pojavljuje se i u sektoru klasičnih javnih usluga, budući da se radi o uslugama koje su obično u režimu kontrolisanih cena. Kontrolisane cene dovode do toga da se na tržištu ovih usluga, po pravilu, pojavljuje višak tražnje i nedostatak ponude. Ravnoteža se uspostavlja tako što se na usluge dugo čeka. Da bi se vreme čekanja skratilo, zainteresovani su spremni da ulože sredstva. Korupcija se obavlja preko „neformalne aukcije”. U ovakvim situacijama na strani ponude usluga je monopolista, a na strani tražnje pojavljuje se veći broj zainteresovanih – obično se to sprovodi aktivnostima različitih „grupa za pritiske”. Između njih se razvija konkurencija i pobeđuje onaj akter koji ponudi najviši iznos mita. Korupcija ovog tipa, koja se pojavljuje u državnom sektoru, stvara ozbiljan društveni problem. Ona, naime, vremenom generiše opasne procese, koji rezultiraju društvenom inertnošću, a s druge strane stvara moćne i uticajne lobije koji se suprotstavljaju svakoj vrsti liberalizacije. I na kraju, do korupcije dolazi i u uslovima državnog intervencionalizma na tržištu, o čemu smo govorili.

Problem tržišta i korupcije može da se postavi i nešto šire. Kada se, naime, posmatra tržišni mehanizam i slobodna konkurencija kao njegova osnova, tada se može primetiti sledeće. Oni tržišni učesnici koji su skromnijih poslovnih sposobnosti mogu da istisnu one sposobnije samo pomoću državnih propisa i državnim intervencijama. Upravo ovakva vrsta slabih preduzetnika obraća se državi za pomoć i spremna je da za to plati određenu cenu. Takvi preduzetnici dilemu da li se isplati ulagati u nove proizvodne tehnologije ili u nove kanale korupcije rešavaju tako što biraju drugu opciju.

Navedeno jasno govori da državna regulacija tržišta, zakon ili javni program, otvaraju prostor da se manipuliše u korist određenih interesnih grupa. Preduzetnici u takvim situacijama nisu podstaknuti (motivisani) da svoje napore ulažu u poboljšanje tehnologije, organizacije, kvaliteta, odnosno tržišne konkurentnosti, nego pokušavaju da svoje interese nametnu kao globalne – indukovanje rent seeking. Drugim rečima, ukoliko država poseduje moć ekonomske kontrole, ona svojim konkretnim aktivnostima stvara „aristokratski krug”, odnosno privlači zakonodavce i političare koji su skloni primanju mita. Oni će delovati upravo u korist takvih preduzetnika i na taj način sputavati ekonomsku efikasnost (zasnovanu na neprestanoj inicijativi i inovativnosti), što znači da se na dugi rok uništavaju vitalne pretpostavke za privredni razvoj društva. To je istovremeno i najozbiljniji negativni efekat korupcije, pored visokih transakcionih troškova koji je prate. Pored toga, korupcija neminovno potkopava kvalitet vladavine, odnosno vladavinu prava, što se negativno odražava i na privrednu aktivnost.

Korupcija ugrožava i tržišnu konkurenciju. Naime, u uslovima rasprostranjene korupcije mogućnosti za oportunističko ponašanje su velike, transakcioni troškovi su veliki. Time se uništava zdrav rivalitet i motivacija da se uveća efikasnost sopstvene proizvodnje i poboljša alokacija resursa, što je uslov ekonomskog progressa.

Posebno su pogubne posledice korupcije u procesu privatizacije. Mnoge firme su uništene (zatvorene), veliki broj radnika je ostao bez posla.¹²

Na nivou tržišnih subjekata korupcija je posebno pogubna po troškove („korupcija kao porez” i „transkacioni troškovi korupcije”). To dovodi do umanjenja profita, odnosno umanjenja stope prinosa. To dovodi do seljenja kapitala iz zemalja sa velikom korupcijom u

¹¹ Nedavno je administracija EU uputila pismo srpskim vlastima u kome se traži preispitivanje privatizacije više od 20 preduzeća. Isto tako, Savet za borbu protiv korupcije podneo je krivičnu prijavu protiv sedam osoba zbog osnovane sumnje da su počinile krivična dela zloupotrebe službenog položaja, prevare, falsifikovanja isprava i udruživanja radi vršenja krivičnih dela prilikom privatizacije kompanije „Novosti” (Prema: „Dnevnik”, Novi Sad, 18. VI 2011, str. 5).

¹² O poražavajućim efektima naše privatizacije govori podatak da je do sada jedna trećina ugovora o privatizaciji raskinuta, jer su vlasnici izvukli kapital ili rasprodali tu firmu, a radnici su ostali na ulici (Prema: „Politika”, Beograd, 18.VI 2011, str. 11).

zemlje sa nižom korupcijom, tj. do odbijanja stranih investicija, što ozbiljno ugrožava privredni rast. U takvim uslovima društvo ne napreduje, već sve više zaostaje, budući da se resursi koriste za međusobno konkurisanje radi omogućavanja preraspodele, a ne za stvaranje vrednosti.

Zaključna razmatranja

„Metaforički gledano, suština i priroda korupcije su poput stoglave hidre, ogromne pijavice ili biljne štetočine koja je izrazito adaptibilna na promenu uslova i brzo mutira” (Stojiljković Z, 2011).

Korupcija ostavlja dalekosežne negativne posledice u svim sferama društva. Tako na primer, porast troškova preduzeća usled korupcije dovodi do obaranja nivoa (stope) investicija, usled bežanja domaćeg kapitala, kao i smanjenog dotoka stranih (direktnih) investicija. To dovodi do usporavanja privrednog rasta.¹³

Korupcija, odnosno zloupotreba javnih ovlašćenja, predstavlja složen društveno-ekonomski fenomen. Spoznaja uslova koji podstiču korupciju već predstavlja veliki deo odgovora na pitanje na koji način je moguće protiv nje se efikasno boriti.

Pored mnoštva uzroka ekonomske, političke, pravne i (ne)moralne prirode, sistemski generatori korupcije su: visok stepen regulacije, kontrole, intervencionalizma i administriranja države, koji proističe iz karaktera političkog sistema, zasnovanog na partikularnim (partijskim) interesima; kolektivna (javna, državna) svojina, koja se „koristi kao svoja, a čuva kao tuđa”; neorganizovano, monopolizovano i tržište asimetričnih informacija. Stoga je nužna sveobuhvatna i efikasna deregulacija, kojom se ograničava i kontroliše državna intervencija i šire ekonomske slobode.¹⁴

Korupcija je socijalna bolest savremenog društva.¹⁵ Ona posebno dolazi do izražaja u Srbiji u procesu tranzicije. Srbija živi svoje „смутное время” i sve probleme i neizvesnosti koje ono donosi.¹⁶ „Mutna vremena” dovode do toga da čestiti i sposobni ljudi gube interes za politiku, pa se na visoke političke funkcije uspinju svakojake partijske figure, mangupi i neznalice. Došla su vremena u kojima, kako je govorio Ivo Andrić, „pamet začuti, glupost progovori, a fukara se obogati”. Suočavamo se tako sa paorijom vlasti i stanjem koje potvrđuje reči Hane Arent („Istinitost se nikada nije ubrajala u političke vrline, a laž je uvek važila kao dopušteno sredstvo u politici”). Etatički paternalizam nad privredom i sistem „mekog budžetskog ograničenja”, sa raznovrsnim subvencijama (o kojima se subjektivno odlučuje), doveo je do toga da je distributivnu ulogu tržišta preuzela država. Kao što je rekao nobelovac Fridman, sa novcem se najgore postupa onda kada se tuđim parama odlučuje o tuđim potrebama, tj. kada to radi država. Voluntaristički paternalizam države nad privredom

¹³ Eksperti Svetske banke tvrde da se kroz koruptivne kanale odlije 5-8% BDP-a, odnosno da je korupcija **razvojno neproduktivna**.

¹⁴ Zemlje sa nižim stepenom državne intervencije, odnosno nižim nivoom opšte regulacije poslovnih aktivnosti, beleže značajno više stope privrednog rasta.

¹⁵ Korupcija je najniža u protestantskim zemljama severne Evrope (Danska, Švedska, Finska) i Novom Zelandu. To su zemlje sa najmanjom korupcijom u svetu. U zemljama Balkana i bivšeg SSSR-a korupcija se ispoljava u posebnom vidu, koji je Svetska banka opisala kao fenomen „**zarobljavanja države**“. Ona koči privredni razvoj, onemogućava izgradnju demokratskih institucija, **podriva socijalnu stabilnost i narušava poverenje javnosti**.

¹⁶ „Смутное время“ kao nevrema, u kome se ne prepoznaje jasan smer društvenih promena i gde su mogući najrazličitiji ishodi (od restauracije starog sistema u još primitivnijem obliku do nekontrolisanog ubrzanja tranzicionih procesa). Sam pojam potiče iz ruskog jezika i vezan je za rusku istoriju.

stvorio je tip privrede čije je bitno obeležje deficit. A postojanje svakojakih deficita u privredi i društvu jedan je od najznačajnijih indikatora korupcije.

Potrebne su, stoga, sistemske promene (reforme) na svim nivoima društva. Ozbiljna bolest društva mora se lečiti, uz prethodnu, dobro postavljenu dijagnozu. Ta dijagnoza ne sme da zaobiđe činjenicu da za izgradnju stabilnog društva i njihovih najviših vrednosti nisu dovoljne samo institucije, već su bitni duh i etika koje u tim institucijama delaju. Jer kršenje etike vodi kršenju dužnosti, kršenje dužnosti u kršenje zakona, a kršenje zakona ugrožava slobodu, pošto su zakoni i doneti da bi štitili slobodu kao najvišu društvenu vrednost. Drugim rečima, razrešenje socijalne krize kod nas treba da nastupi kroz moralni preporod. Potrebno je uvođenje etičkih standarda na svim nivoima. Podizanje opšteg nivoa morala delotvorna je brana protiv korupcije. Pored toga, treba jačati antikorupcijsku javnu svest u društvu, kako bi se delovalo preventivno.

Borba sa korupcijom podrazumeva, dakle, primenu široke skale instrumenata – od preventivnog i edukativnog, do represivnog, krivično-pravnog delovanja.

Sve to, naravno, zahteva izgradnju institucija, jaku zakonsku regulativu i transparentnost, tj. javnost koja mora da prati ovu opasnu pošast društva.

Literatura

- Antić S. Vlada i korupcija u zemljama u tranziciji: sklonost ili nemoć; zbornik radova, Centar za ekonomska istraživanja, Beograd, 1998.
- Begović B. Ekonomska analiza korupcije, CLDS, Beograd, 2007.
- Centar za proučavanje alternativa: Korupcija i podmićivanje, rezime istraživanja, rukovodilac projekta Mihajlović S. Beograd, 2000.
- Čomski N. Profit iznad ljudi, Neoliberalizam i globalni poredak, Svetovi, Novi Sad, 1999.
- Dal, Roberts. Demokracija i njeni kritičari, CID, Podgorica, 1999.
- Đukić Ž, Jovašević D, Rakić M. Korupcija izazov demokratiji, Beograd, 2007.
- Girling J. Corruption, Capitalism and Democracy, Routledge Studies in Social and Political Thought, London, 1997.
- Hiršman A. Strasti i interesi, Filip Višnjić, Beograd, 1992.
- Kaufmann D, Siegelbaum R. Privatization and Corruption in Transition Economies, Journal of International Affairs 50, 1997.
- Maver D. Ekonomika kriminala, prevod, Ekonomika, Beograd, br. 5/1996.
- Mizes L. Od plana do haosa, Global Book, Novi Sad, 1999.
- Pantić D. Promene vrednosnih orijentacija mladih u Srbiji, IDN, Beograd, 1989.
- Pejanović R. Korupcija kao društveno-ekonomski fenomen, 50-ti kongres antropologa Srbije, Jagodina, 1-4.VI 2011., zbornik rezimea, str. 51.
- Pejanović R. Siva ekonomija i korupcija: Sindrom velike društvene krize (I), Poslovna šansa, Novi Sad, br. 5/2002, str. 30-31.
- Pejanović R. Siva ekonomija i korupcija: sistemska tvorevina (II), Poslovna šansa, Novi Sad, br. 6-7/2002, str. 22-23.
- Pijaže Ž. Epistemologija nauka o čoveku, Nolit, Beograd, 1979.
- Radulović Lj. Kriminalna politika, Pravni fakultet, Beograd, 1999.
- Reisman G. Politika protiv privrede, Global Book, Novi Sad, 1998.
- Shelley LI. Cena organizovanog kriminala u Rusiji, Ekonomika, Beograd, br. 3-4/1997.
- Sistem i korupcija, zbornik radova, IDN, Beograd, 2000.
- Solženjcin A. Rusija u provaliji, Paideja, Beograd, 1999.
- Stojiljković Z. U lavirintima korupcije, „Politika“, Beograd, 2.VI 2011, str. 32.
- Vasilčić J. Borba protiv korupcije u Srbiji, Friedrich Ebert Stiftung, Libra, Beograd, 2006.
- Weber Max. Politika kao poziv, u „Kritika kolektizma“, izbor i predgovor: V. Gligorov, Filip Višnjić, Beograd, 1988.
- World bank: Political will in fighting corruption, Sahr Krundeh, 2000.

CORRUPTION AS A SOCIAL-ECONOMIC PHENOMENON

Radovan Pejanović

Abstract

The author discusses corruption as a primarily socio-economic construction. This paper tests the hypothesis of corruption as a systemic problem. The system is (economic, political, legal) the main source of corruption. There are, regarding to this, the system generators of corruption: state, property and market. They are the key institutions of society that are placed in a destructive political system, create corruption, which undermines the economic, political, legal and moral foundations of society.

Corruption is the inevitable partner of administrative, bureaucratic, party, non-market societies, societies in which dominate monopoly on coercion and obligation (and the prohibition of coercion). Disorganized, monopolized markets and asymmetric information is also an important source of corruption. All this, in terms of the collective (public, government) property, which is "used as its own, and kept as others", on a system of vicious cycle, develop and rise corruption. Therefore, the system changes (reforms) are necessary at all levels of government, and introduction of ethical standards in order to eradicate the causes of this social scourge.

Key words: corruption, society, system, state property, market reforms.